

УДК 371.134:373.2:[615.85:7]
DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.8>

О. С. Донченко

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії
Бердянський державний педагогічний університет

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі психологічного супроводу розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі здобуття вищої освіти. Автором обґрунтована актуальність досліджуваної теми з огляду на сучасний стан дошкільної освіти.

У статті представлено ступінь розробленості поставленої проблеми. На основі моделі розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти автором розроблено й апробовано програму розвитку досліджуваної здатності, що включала комплекс заходів: упровадження до процесу фахової підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» арт-терапевтичного спецкурсу-практикуму «Професійна креативність вихователя закладів дошкільної освіти», розробку арт-терапевтичного «Альбому професійної креативізації майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти», що містить завдання для самостійного опрацювання, включення до програми виробничих практик арт-терапевтичних завдань.

Стаття визначає, що центральним компонентом програми розвитку стало творче розв'язання професійних завдань засобами арт-терапії. Автор зазначає, що розв'язання проблеми відбувається за визначеним запропонованим алгоритмом: постановка завдання або виокремлення його із проблемної ситуації, прийняття педагогічного рішення шляхом символічного реконструювання арт-терапевтичного продукту, реалізація намічених рішень і керівництво діяльністю суб'єктів освітнього процесу, аналіз результатів педагогічної роботи, визначення нового стану суб'єктів та об'єктів освітнього процесу та постановка нових педагогічних цілей.

Стаття розкриває ключові орієнтири програми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів: усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності та значущості творчої професійної діяльності, формування відповідального ставлення до неї; стимулювання та розвиток пошуково-перетворювальної активності, творчої ініціативності; активізація творчого мислення, уяви, педагогічної спостережливості.

Доведено, що впровадження представленої програми супроводу призвело до позитивної динаміки показників розвитку компонентів професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: креативність, професійна креативність, дошкільна освіта, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, програма розвитку, арт-терапія.

Постановка проблеми. Сучасна дошкільна освіта визначає розвиток творчого потенціалу дитини одним із своїх першочергових завдань. Креативна особистість вихователя закладу дошкільної освіти при цьому постає провідним чинником формування творчої особистості дитини, оскільки саме дорослий демонструє приклад нестандартного, оригінального розв'язання різноманітних завдань. Зважаючи на це, необхідність розвитку креативності здобувачів вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» набуває надзвичайної актуальності. Емпіричне дослідження професійної креативності майбутніх вихователів засвідчило недостатній рівень її розвитку. Це зумовило необхідність розробки програми оптимізації досліджуваної здатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість поставленої проблеми підтверджу-

ється значною кількістю класичних та сучасних досліджень. Так, сутність та структура креативності розглядається в працях Т. Баришевої, Д. Богоявленської, М. Гнатка, В. Дружиніна, Ю. Жигалова, О. Морозова. Психологічні механізми розвитку креативності в процесі професійної підготовки в педагогічному вузі розглядалися Л. Пузеп, педагогічні умови – Ю. Варлаковою, І. Гриненком, О. Дунаєвою, В. Луніною, засоби – Т. Баришевою, технології – О. Дунаєвою, І. Гриненком. На основі наукових доробок Л. Виготського, М. Кисельової, Т. Колошині, І. Зязюна [2], Л. Лебедевої, О. Отич, Н. Пов'якель, Л. Подкоритової [6], Н. Сергєєвої та інших було з'ясовано, що арт-терапія як психолого-педагогічний засіб має значний навчальний, виховний та розвивальний потенціал, зокрема для розв'язання поставленого автором завдання.

Мета статті полягає у висвітленні програми психологічного супроводу розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Змістове наповнення програми визначалося положенням про те, що креативність не засвоюється в результаті отримання інформації або показу дії, її неможливо розвинути інакше, аніж уключенням у творчу діяльність. З огляду на це, автор визначив центральним елементом процесу розвитку професійної креативності в умовах освітньої діяльності творче розв'язання професійних завдань, оскільки з психологічної точки зору саме завдання є механізмом, який приводить у дію внутрішню активність суб'єкта, його мотиваційно-потребову сферу, без яких розвиток креативності не можливий [7].

Творче розв'язання професійних завдань передбачає постановку перед здобувачами вищої освіти актуальної проблеми, що може виникнути у професійній діяльності вихователя, та її розв'язання за запропонованим алгоритмом.

Автор розглядає вироблений алгоритм більш детально, демонструючи місце арт-терапії в творчому розв'язанні професійного завдання. Так, перший етап – постановка завдання або виокремлення його із проблемної ситуації. Цей етап полягає в усвідомленні виникаючих у системі якостей та відносин суб'єктів і об'єктів, що вимагають обґрунтованого педагогічного впливу. Процес розв'язання завдання на цьому етапі можна розбити на кілька самостійних завдань:

1) педагогічна діагностика (усвідомлення педагогічно значущих якостей та відносин, їх оцінка, з'ясування причин виникнення, умов і характеру розвитку вказаних якостей і відносин);

2) усвідомлення конкретної педагогічної мети (здобувач вищої освіти на основі наявної інформації уявляє суб'єкт / об'єкт педагогічної взаємодії у новій якості, будує ідеальну модель бажаного результату процесу виховання, тобто конкретну мету);

3) формулювання проблем, питань (наявність мети потребує від майбутніх вихователів пошуку шляхів її досягнення, він аналізує обставини, з'ясує, що у нього є для досягнення поставленої мети, а що потрібно вивчити, визначити, вирішити) [4].

На першому етапі розв'язання завдання учасникам пропонується зобразити ситуацію у символічній формі (опредметнити). Це здійснюється у різноманітних формах: створенні арт-терапевтичного продукту (малюнку, колажу, розповіді, казки), його «присвоєнні» (здобувач вищої освіти обирає асоціативно-метафоричну карту, казку, легенду, прислів'я тощо), завдання задається безпосередньо твором мистецтва (картиною, розповіддю). Автор вважає, що саме на цьому етапі відбувалося неусвідомлюване відображення учас-

никами об'єктивної логіки ситуації. Створені (або присвоєні) арт-терапевтичні продукти містять суттєву інформацію про об'єкти та їх зв'язки, які ще не усвідомлюються учасниками (побічні продукти).

Далі відбувається процес дистанціювання, споглядання арт-терапевтичного продукту та його розпредметнення, за допомогою чого реалізується механізм творчої діяльності аналізу через синтез, що дозволяє розглянути ситуацію в нових системах зв'язків та незвичному ракурсі.

Аналіз здійснюється за допомогою наступних прийомів:

1) постановка питань, які дозволяють вербалізувати та логічно оформити інтуїтивне розв'язання ситуації. Запитання варіюються залежно від поставлених завдань, але мають приблизно такий зміст: «Що Ви зобразили?», «Який зображений об'єкт, які характеристики йому притаманні?», «На що він схожий?», «Чому зображений саме так?», «Чого він хоче, до чого прагне?», «Що Ви відчуваєте, дивлячись на малюнок (карту, колаж, фотографію тощо)?», «Де на цьому малюнку були б Ви?», «Чому саме там?», «Якби Ви були (елемент арт-терапевтичного продукту), то що б бачили? Що б ти відчували? До чого б прагнули?»;

2) ампліфікація змісту опорних символів. Техніка ампліфікації, розроблена К. Юнгом, передбачає роботу зі значущим матеріалом методом розширення поля його розуміння та значень. Вона має на меті створення значної кількості асоціацій до зображених об'єктів з метою їх глибшого розуміння та пізнання;

3) групове обговорення прихованого змісту зображених символів, що має на меті розширення кола інтерпретацій, можливість поглянути на проблему по-новому.

На другому етапі творчого розв'язання професійного завдання відбувається прийняття педагогічного рішення шляхом символічного реконструювання арт-терапевтичного продукту. Воно стимулюється низкою завдань чи запитань, наприклад пропозицією змінити малюнок таким чином, щоб нівелювати основний конфлікт, наблизити ситуацію до її кінцевого стану, визначеного метою, написати казку, у якій деталізується шлях розв'язання проблеми. Отриманий кінцевий метафоричний варіант розв'язання переноситься безпосередньо на реальне професійне завдання.

Після остаточного прийняття педагогічного рішення відбуваються планування педагогічного процесу з його реалізацією: визначається конкретний зміст педагогічного впливу, здійснюється вибір видів діяльності, методів, форм, через які він буде реалізовуватися.

Третій етап творчого розв'язання професійного завдання передбачає реалізацію окреслених рішень і керівництво діяльністю суб'єктів освітнього процесу (повідомлення вихованцям (бать-

кам, колегам) інформації, роз'яснення завдань, розподіл доручень, залучення до безпосередньої роботи, здійснення координації діяльності членів колективу тощо). Під час виконання завдань, що включені до програм виробничих практик, вони реалізуються безпосередньо, в рамках навчального курсу – у вигляді рольової гри.

Четвертий етап полягає в аналізі результатів педагогічної роботи, визначенні нового стану суб'єктів та об'єктів освітнього процесу та постановці нових педагогічних цілей. Зважаючи на значну віддаленість у часі реальних результатів педагогічного впливу, цей етап зводиться до передбачення подальших перспектив протікання ситуації, що розв'язувалася.

Автор вважає, що творче розв'язання професійних завдань різних типів засобами арт-терапії дозволить створити сприятливі психолого-педагогічні умови для розвитку професійної креативності майбутніх вихователів завдяки опосередкуванню взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти; завдяки поліфункціональності арт-терапії комплексно та різнобічно впливати на розвиток усіх структурних компонентів досліджуваної здатності, сформуванню в учасників емоційно насичений, успішний досвід творчого розв'язання професійних завдань.

Ґрунтуючись на представлених теоретичних засадах, були визначені ключові орієнтири програми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів:

- 1) усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності та значущості творчої професійної діяльності, формування відповідального ставлення до неї;
- 2) стимулювання та розвиток пошуково-перетворювальної активності, творчої ініціативності;
- 3) активізація творчого мислення, уяви, педагогічної спостережливості;
- 4) оволодіння стратегіями, методами та прийомами творчої професійної діяльності;
- 5) формування установки на пізнання себе як креативної особистості, прагнення до креативного професійного саморозвитку.

Зміст діяльності здобувачів вищої освіти був умовно розподілений на три блоки: інформаційно-пізнавальний, який спрямовано на формування системних знань про професійну креативність вихователів, та арт-терапію як засіб її розвитку, розвивально-формульний, що розв'язує завдання розвитку психологічних чинників професійної креативності майбутніх вихователів, а також рефлексивно-оцінювальний, що сприяє формуванню механізму регуляції, оцінки творчої діяльності та самодетермінації розвитку професійної креативності майбутніх вихователів.

Завдання розвитку професійної креативності майбутніх вихователів реалізувалися за допомогою розробки та впровадження низки заходів:

1) арт-терапевтичного спецкурсу-практикуму «Професійна креативність вихователя закладу дошкільної освіти»;

2) арт-терапевтичного «Альбому професійної креативізації майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», що містить завдання для самостійного опрацювання;

3) арт-терапевтичних завдань, включених до програм виробничих практик.

Спецкурс-практикум «Професійна креативність вихователя закладу дошкільної освіти» складався із лекцій та практичних занять. Лекції мали на меті розв'язання завдання формування уявлень про сутність, особливості, значення, умови та способи розвитку професійної креативності майбутніх вихователів; про арт-терапію як засіб розвитку професійної креативності майбутніх вихователів і розв'язання професійних завдань. Лекційні заняття проводилися в інтерактивній формі та включали арт-терапевтичні завдання. Практичні заняття були спрямовані на закріплення знань, отриманих під час лекцій, на формування у здобувачів вищої освіти системи дій та операцій творчого розв'язання професійних завдань, зокрема із застосуванням арт-терапії.

Вони проводилися за таким планом:

1. Постановка викладачем мети заняття, повідомлення його плану. Цей етап спрямований на актуалізацію знань здобувачів вищої освіти, усвідомлення значення та орієнтацію на кінцевий результат.

2. Креативна розминка має на меті актуалізацію сенсорних, емоційних та свідомих переживань, зняття скутості, налаштування на творчу діяльність.

3. Творче розв'язання професійного завдання. Цей етап полягає у постановці перед учасниками актуальної проблеми, що може виникнути у професійній діяльності вихователя та в керівництві її розв'язанням за алгоритмом: 1-й етап – постановка завдання або «виділення завдання із ситуації»; 2-й етап – прийняття педагогічних рішень і планування педагогічного процесу; 3-й етап – виконання окреслених рішень і керівництво діяльністю об'єкта виховання; 4-й етап – аналіз результатів розв'язання професійного завдання, визначення нових педагогічних цілей.

У процесі розв'язання поставленої проблеми засобами арт-терапії автор спостерігав високий ступінь активності учасників, включення власного досвіду та актуальних переживань (значна кількість здобувачів вищої освіти, наприклад, зазначала однією із причин низької ефективності співпраці з батьками нестачу власного досвіду, знань, невміння завоювати авторитет, страх і невпевненість у собі), здатність побачити проблему з різних боків, поставити себе на місце інших учасників ситуації, зрозуміти їх переживання, наміри,

мотиви, визначити низку причин проблеми, продукувати велику кількість ідей, здебільшого нестандартних, щодо її розв'язання.

4. Рефлексія здобувачами вищої освіти творчої діяльності на занятті. Хоча рефлексія, як важливий психологічний механізм розвитку професійної креативності майбутніх вихователів, супроводжує весь арт-терапевтичний процес, на цьому етапі він набував цілеспрямованості та чіткої вираженості. Мета цього етапу полягала в отриманні зворотного зв'язку, оцінки рівня успішності творчої діяльності і рівня креативності, усвідомлення власної діяльності, набуття ними відповідальності за свій професійний та творчий розвиток.

Арт-терапевтичний «Альбом професійної креативізації майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти» містив завдання для самостійного опрацювання та був додатком до спецкурсу-практикуму, синхронізуючись із ним як тематично, так і за змістом. Оскільки він включає короткі теоретичні відомості щодо основних питань курсу, а також детальні інструкції щодо застосування, автор вважає, що він може використовуватися незалежно від спецкурсу-практикуму.

Використання вправ, спрямованих на самостійне виконання, має значення в контексті того факту, що більшість професійних завдань розв'язуються вихователем індивідуально, без залучення сторонніх осіб, а це наближає організовану навчальну діяльність до реальної роботи за фахом. Для підвищення ефективності роботи з «Альбомом професійної креативізації майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти», а також з метою контролю було організовано обговорення процесу та результатів виконання завдань у рамках індивідуальних консультацій із майбутніми фахівцями.

Самостійна робота спецкурсу передбачала ознайомлення з певними теоретичними питаннями, рефлексивний аналіз рівня власної креативності та створення перспективи її розвитку, визначення бар'єрів творчості та умов, що сприяють розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, виявлення можливостей арт-терапії в процесі її розвитку, розв'язання професійних завдань (стратегічних, тактичних та ситуативних) засобами арт-терапії: створення образу гармонічно розвиненої особистості вихованця, складання фрагментів занять.

Показником результативності системи підготовки фахівців дошкільної освіти є вміння випускників самостійно розв'язувати складні професійні завдання, засвоювати інноваційні технології, приймати нестандартні рішення у навчально-виховному процесі в закладі дошкільної освіти. Для закріплення умінь творчого розв'язання завдань, набуття здобувачами вищої освіти досвіду їх реалізації в умовах професійної діяльності, оцінки своїх творчих можливостей було здійснено включення до програми виробничої практики арт-терапевтичних завдань, спрямованих на розвиток професійної креативності.

лізації в умовах професійної діяльності, оцінки своїх творчих можливостей було здійснено включення до програми виробничої практики арт-терапевтичних завдань, спрямованих на розвиток професійної креативності.

Запропоновані завдання було об'єднано у три блоки. Перший блок був низкою вправ, що полягали у творчому розв'язанні професійних завдань за допомогою арт-терапії. Він був спрямований на закріплення та поглиблення набутих під час вивчення спецкурсу знань та умінь, актуалізацію розвинутих психічних процесів, сформованих мотивів, якостей у ситуації реальної професійної діяльності. Завдання є доповненням та розширенням варіантом тих, що запропоновані програмою практики.

Другий блок завдань був спрямований на формування вміння оцінювати свою творчу професійну діяльність. Акцентування уваги на критеріях, що визначають успішність творчості, адекватне уявлення про власні можливості є запорукою постійного саморозвитку майбутнього фахівця. Завдання передбачало аналіз та оцінку своєї професійної творчої діяльності на занятті.

Оскільки в рамках спецкурсу здобувачам вищої освіти пропонувалися для розв'язання вже сформовані проблемні ситуації та професійні завдання, важливим став розвиток умінь самостійно помічати та окреслювати проблеми в освітньому процесі. На це був спрямований третій блок завдань, який полягав у створенні майбутніми фахівцями кейсу проблемних завдань, які спостерігаються під час проходження практики, та розробка арт-терапевтичного інструментарію до однієї із проблем, що може сприяти її розв'язанню.

Висновки. Описана програма розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є цілісною, поетапною системою роботи, що складається із низки заходів: арт-терапевтичного спецкурсу-практикуму «Професійна креативність вихователя закладів дошкільної освіти», завдань арт-терапевтичного «Альбому професійної креативізації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти», включенням до програми виробничих практик арт-терапевтичних завдань.

Провідним засобом розвитку професійної креативності майбутніх вихователів у рамках програми є арт-терапія, яка шляхом уключення до процесу творчого розв'язання професійних завдань комплексно актуалізує психічні передумови творчої професійної діяльності майбутніх вихователів та реалізує концептуальні засади цього процесу. За результатами впровадження програми було отримано позитивну динаміку показників розвитку компонентів професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, що засвідчило ефективність запровадження її в процесі професійної підготовки.

Література:

1. Дубасенюк О., Вознюк О. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 114 с.
2. Зязюн І.А. Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація // Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір. К. : Хмельницький, 2008. С. 17–25.
3. Каракатсаніс Т.В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
4. Мільто Л.О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 156 с.
5. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентісний підхід : монографія / за заг. ред. Г.В. Беленької, О.А. Половіної. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. 208 с.
6. Подкоритова Л.О. Особливості впливу арт-терапії на розвиток рефлексії фахівців соціономічної сфери // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Вип. 34 / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / міжнар. редкол.: С.Д. Максименко (голов. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 431–445.
7. Психологічна детермінація креативної поведінки : Колективна монографія / А.І. Воронін, Н.М. Токарева, С.Ф. Устименко та ін. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 176 с.

Donchenko O. S. Psychological follow-up of the development of professional creativity of future educators of pre-school educational establishments

This article focuses on problem of psychological follow-up and encourage of teachers' professional creativity in pre-school institution of the development of professional creativity of future educators of pre-school educational establishments while they are getting education. The author has substantiated the relevance of research topic given the present situation pre-school institution.

On the basis of the model of development of professional creativity of future teachers of pre-school establishments, the means of art therapy developed and tested the program of development of the investigated ability, which included a set of measures: introduction to the process of professional training of students specialty "Preschool education" art-therapeutic special course-workshop "Professional creativity of the institution's educator pre-school education", the development of the art-therapeutic "The Professional Creation Professional of the Future Educator of the Preschool Education Institute", which contains a task for independent study, inclusion in the program of production practices of art-therapeutic tasks. The article defines, that the central component of the development program was the creative solution of professional tasks by means of art therapy.

The autor identifies that solution of the problem happens according to a defined algorith: the task setting or highlighting it of the problem situation, taking pedagogical decision by upgrading art-therapeutic product addressing identified decisions and guidance entities of educational process, the analysis of pedagogical work, the identification oh new conditional of subjects and objects of educational process.

The article explains the key guidelines for the development of professional creativity of future teachers of pre-school establishments are defined: awareness of the essence and significance of creative professional activities, formation of a responsible attitude towards it, timulation and development of search-transformative activity, creative initiative, activation of creative thinking, imagination, pedagogical observation etc. As a result, of the study of the dynamics of the formation of professional creativity of future educators, was noted the growth of all criteria and indicators of the researched ability.

Key words: *creativity, professional creativity of teachers of pre-school establishments, components of professional creativity, development program, art therapy.*